

ENIGE FUNDAMENTELE VRAAGSTUKKEN VAN DE KOSTPRIJSBEREKENING IN DE LANDBOUW IN VOGELVLUCHT

door Prof. Dr J. Horring

Kostprijsberekening in de landbouw is in vele landen geen aanvaarde zaak. Velen zijn van opvatting, dat zowel theoretisch als practisch niet tot een bevredigende oplossing kan worden gekomen, voornamelijk op grond van de volgende vijf fundamentele moeilijkheden, die vooral in de landbouw naar voren komen. In de eerste plaats het vrij losse verband tussen kosten in physische zin en opbrengsten in natura. In de tweede plaats de waardering van de in het bedrijf geproduceerde productiemiddelen als hoofd- of bijproduct, waarvan niet of slechts incidenteel marktprijzen bestaan. Ten derde de in hoge mate verbondenheid van de voortbrenging van de verschillende producten. Ten vierde het bijzondere karakter van de grond als kostenfactor. En tenslotte in de vijfde plaats de afhankelijkheid van de kostprijzen van de intensiteitsgraad van de productie, die beïnvloed wordt door de prijzen der producten. Deze vijf vraagstukken vormen inderdaad de fundamentele vraagstukken bij de kostprijsberekening in de landbouw. Wij zullen deze in het kort bespreken, waarbij het in het kader van dit artikel niet mogelijk is in discussie te treden met diverse schrijvers, die de moeilijkheden onoverkomelijk achten. Het volgende is in de eerste plaats afgestemd op kostprijsberekeningen voor de prijspolitiek in de landbouw, hoewel een belangrijk deel ervan ook geldt voor calculaties ten behoeve van de bedrijfsvoering ¹⁾.

1. *Het verband tussen kosten en opbrengsten in natura*

Het verband tussen kosten en opbrengsten is ook in de industrie niet geheel vast van karakter. Door uitschakeling van de verspilling en de invloed van incidentele oorzaken komt men tot standaardhoeveelheden kosten. Het verband tussen kosten en opbrengsten varieert in de landbouw van productieproces tot productieproces op hetzelfde bedrijf evenwel tussen veel wijdere grenzen dan in de industrie. Dit hangt samen met de grote invloed op de productie van de niet-beheersbare variabele factoren, als weersomstandigheden, planten- en veeziekten. De variatie ligt voor de verschillende producten niet gelijk en voor dezelfde producten in verschillende streken ook nog vaak anders. Zo varieert het verband tussen benodigde arbeid, veevoeder en varkensvlees binnen veel engere grenzen dan tussen benodigde arbeid, meststoffen en de oogst van aardappelen in natura. En deze variatie is voor aardappelen op droge grond weer groter dan op vochthoudende grond.

Het behoeft geen betoog, dat kostprijsberekening op grond van in een bepaald jaar geconstateerde input-output relatie geen enkele betekenis heeft. Toch vindt dit nog in verschillende landen plaats. Verwerping hiervan kan evenwel nog niet verwerping van de kostprijsberekening rechtvaardigen.

Naarmate het verband tussen „input” en „output” varieert tussen wijdere grenzen verliest de kostprijsberekening aan betekenis. Dit geldt evenwel niet alleen voor de kostprijsberekening, maar in gelijke mate voor alle calculaties; ook voor die van de marginale hoeveelheden product. Dit

¹⁾ Dit vraagstuk zal in een volgend artikel uitvoeriger worden behandeld door Ir J. F. van Riemsdijk.

wordt nl. nog wel eens vergeten door schrijvers, die op basis hiervan de kostprijsberekening van geen betekenis achten, maar wel marginale calculaties bepleiten. De variatie in de verhouding van kosten en opbrengsten is ondertussen voor de algemene prijspolitiek van minder betekenis, daar deze meer moet worden afgestemd op het „normale” geval, dan voor de bedrijfsvoering. Naarmate het element kansspel groter wordt, neemt de calculatie op grond van het „normale” verband in betekenis sterk af.

De kostprijsberekening is op de toekomst gericht. Zij zal dus moeten uitgaan van de input-output relatie, die als de meest waarschijnlijke of de „normale” kan worden beschouwd.

Het is evenwel duidelijk, dat de bepaling van dit normale verband van kosten en opbrengsten bij een dergelijke stand van zaken veel aandacht en analyse vraagt.

Voor deze normalisatie is het onontbeerlijk, dat in de boekhoudingen zoveel mogelijk in maat, gewicht en tijd het gebruik van de productiemiddelen wordt geregistreerd en eveneens de hoeveelheden verkregen producten worden vastgelegd. Hoewel de boekhoudingen een belangrijke bron van de benodigde gegevens vormen, moeten ook dikwijls andere bronnen worden gebruikt. Het meer technisch gerichte landbouwkundig onderzoek, zoals dat op proefvelden en bij onderzoek van voeding van het vee geschiedt, kunnen hier belangrijke bijdragen leveren.

De berekeningen worden uitgevoerd binnen het kader van een type-bedrijf. Een type-bedrijf is zodanig opgezet, dat het in een bepaald landbouwgebied het gemiddelde van de bedrijven typeert, t.a.v. grootte, grondsoort, verkaveling, productieplan, trekkrachtvoorziening, arbeidsmethoden, e.d. De bedrijfsvoering dient overeen te komen met het gemiddelde peil van vakkundig geleide bedrijven in het desbetreffende gebied.

Er zij duidelijk op gewezen, dat het type-bedrijf geen bestaand bedrijf is, maar niettemin grote overeenkomst vertoont met de bestaande bedrijven, welke het typeert.

Dat het bedrijf in opzet denkbeeldig is, betekent niet dat het een theoretisch of onwerkelijk bedrijf is; er zijn concrete bedrijven met ongeveer een dergelijke opzet aanwezig.

Bij de opzet van een type-bedrijf kan men van twee verschillende standpunten uitgaan. Enerzijds kan men een type-bedrijf voor wat betreft grondsoort, verkaveling, bouwplan enz. afstemmen op het statistisch gemiddelde van een bepaald landbouwgebied, anderzijds kan men streven naar een zo nauw mogelijke aansluiting bij het overheersende bedrijfstype in het belangrijkste deel van het gebied.

De eerste methode heeft het bezwaar, dat de verscheidenheid in grondsoort, verkaveling, arbeidsmethoden, trekkrachtvoorziening enz. zo groot is, dat de combinatie van gemiddelde waarde, welke bij deze methoden een type-bedrijf karakteriseren, in werkelijkheid niet voorkomt bij bestaande bedrijven.

De tweede methode is er juist op gericht, een type-bedrijf zo nauw mogelijk bij bestaande bedrijven te laten aansluiten. Hierbij wordt een type-bedrijf zodanig omschreven en gelocaliseerd, dat men in de betrokken streek bedrijven zal kunnen aanwijzen, welke vrijwel met het type-bedrijf overeenstemmen.

Aanvankelijk werd door ons de eerste methode gevolgd, terwijl wij nu de richting van de tweede, meer realistische wijze van werken inslaan.

2. De waardering van de kostenelementen

Het spreekt bijna vanzelf, dat over dit punt nog veel misverstand bestaat. Waardering op grond van in het verleden betaalde prijzen is nog schering en inslag. Hierover behoef ik in dit blad echter niet te schrijven. Evenwel ook als men een modern standpunt ten aanzien van de waardering inneemt, is er nog sprake van een vraagstuk met eigenaardige moeilijkheden. Het resultaat in natura van de voortbrenging in de landbouw wordt bepaald door medewerking van een aantal factoren, die niet alle of niet altijd een kostenkarakter hebben. Men denke bijv. aan licht en warmte, die de zon om niet schenkt. In de tuinbouw wordt bij verwarmde kassen de warmtetoevoer wel een kostenfactor. Hetzelfde geldt voor de neerslag maar irrigatie en kunstmatige beregening maken de toevoer van water wel tot een kostenelement.

Het graanstro wordt als bedekkingsmateriaal tegen vorst voor bijv. aardappelen en als voer en strooisel voor het vee gebruikt, terwijl het in ons land waardevol is als grondstof voor de fabricage van stocarton. In andere landen als bijv. Engeland, waar het stro als grondstof voor de industrie weinig wordt gebruikt, is veelal zoveel stro op de bedrijven aanwezig, dat een gedeelte wordt verbrand. In een dergelijke situatie van geen schaarste vormt stro geen kostenelement. Toch zullen andere bedrijven, die over niet voldoende stro beschikken een zekere prijs moeten betalen in verband met de transportkosten. Alle middelen, die voor de productie worden gebruikt, hebben dus wel potentieel een kostenkarakter, maar of ze werkelijk kosten vormen, hangt ervan af, of bij het gebruik van deze middelen in concreto nut wordt opgeofferd. Het gebruik van het begrip van de opportunity-costs, dat als het meest fundamentele kostenbegrip kan worden aangeduid, is dan ook onmisbaar in de landbouw. De vervangingswaarde, die in de industrie algemeen gebruikelijk is, is volgens onze mening de juiste toepassing van dit meer fundamentele begrip voor het daar meest voorkomende geval.

Voor zover de productiemiddelen op de boerderij moeten worden aangekocht, is de waardering tegen de aankoop prijs of de vervangingswaarde aangewezen, bijv. kunstmeststoffen, veevoer, machines. Worden de productiemiddelen op eigen bedrijf voortgebracht, dan zal verkoopprijs afboerderij de juiste maatstaf vormen, bijv. melk voor kalveropfok, voer-aardappelen, stro. Tussen aankoop prijs en verkoopprijs van hetzelfde goed kan in verband met transportkosten en handelsmarges een aanmerkelijk verschil liggen.

De grootste moeilijkheden voor de waardering doen zich evenwel voor bij die productiemiddelen, die uit eigen bedrijf stammen, maar waarin niet of slechts incidenteel handel bestaat en zich dus geen betrouwbare marktprijs vormt. Kwantitatief kan dit vrij belangrijk zijn. Twee gevallen kunnen hierbij worden onderscheiden. Het eerste geval betreft de waardering van zelfstandig voortgebrachte productiemiddelen bijv. voederbieten voor de veehouderij. De juiste waarderingsmaatstaf hiervoor lijkt ons de genormaliseerde kostprijs — waarbij dus eigenlijk de samenstellende componenten afzonderlijk worden gewaardeerd —, terwijl bij deze kostprijs de winst moet worden opgeteld, die men naar schatting verkregen zou hebben bij verbouw van een gewas, dat ongeveer dezelfde plaats in de vruchtwisseling inneemt, bijv. aardappelen of suikerbieten, die wel een marktprijs hebben. Het tweede geval heeft betrekking op nevenproducten bijv. suikerbietenkoppen en -loof en stalmest. Bij de waardering

hiervan zal men rechtstreeks het opportunity-costs beginsel moeten toepassen. In een bedrijf, waar meer suikerbietenkoppen en -loof kunnen worden vervoerd aan de veestapel dan aanwezig zijn, zal de waarde van de besparing aan ander soortgelijk veevoer kunnen worden gecalculerd. In een bedrijf, waar zoveel suikerbietenkoppen en -loof aanwezig zijn, dat niet alles vervoerd kan worden en gedeeltelijk tot onderploegen wordt overgegaan, zal de besparing aan andere meststoffen als leidraad voor de waardering moeten dienen. Bij de waardering van de stalmest zal een soortgelijke gedragslijn behoren te worden gevolgd in verband met de besparing aan kunstmest en groenbemesting.

3. De verdeling der kosten

Het derde fundamentele vraagstuk heeft betrekking op de verdeling van de kosten over de verschillende producten welke in één bedrijf worden voortgebracht. Dit vraagstuk raakt zowel het vraagstuk van de bepaling van de normale input-output relatie als het vraagstuk van de waardering, maar toch dit laatste vraagstuk het meest.

De gezamenlijke voortbrenging van producten in één bedrijf vindt ten dele zijn oorzaak in biologische en landbouwkundige verschijnselen. Men denke aan tarwekorrel en stro, aan melk en vlees. In deze gevallen is de input-output relatie in fysische kwantiteiten niet afzonderlijk voor elk product te bepalen, maar enkel en alleen voor de combinatie van beide producten. Een kostprijsberekening voor elk product afzonderlijk voor deze noodgedwongen in combinatie voortgebrachte producten is dan ook onmogelijk maar tegelijkertijd zinloos. Uiteraard is het voor praktische doeleinden mogelijk om uitgaande van een bepaalde prijs van het bijproduct — in casu stro en vlees — een „kostprijs” te berekenen voor tarwe en melk. De betekenis hiervan is evenwel afhankelijk van de prijzen der bijproducten. Slechts in het geval in deze verbonden productie een aanmerkelijke variatiemogelijkheid bestaat ten aanzien van de verhouding der kwantiteiten, is theoretisch een oplossing mogelijk en zinvol, maar praktisch toch nog steeds moeilijk uitvoerbaar.

Ligt de oorzaak van de gezamenlijke producties evenwel in het economische vlak, nl. een betere benutting van arbeidskrachten, productiemiddelen en -grond (vruchtwisseling), dan zijn de fysische input-output relaties wel te bepalen en ligt het probleem geheel in de sfeer van de waardering der gebruikte hoeveelheden productiemiddelen. Hierbij zal het principe van de opportunity-costs de juiste oplossing kunnen brengen. Over de waardering van de in eigen bedrijf voortgebrachte producten, welke weer dienst doen als productiemiddel in andere bedrijfsonderdelen, is reeds gesproken. Moeilijkheden van principiële aard doen zich hierbij niet voor. Praktische moeilijkheden zijn er wel nl. de bepaling van de gebruikte hoeveelheden en kwaliteit van de producten.

De verdeling van de kosten van menselijke arbeid en tractie kent wel enige moeilijkheden nl. in verband met de toppen en dalen in het gebruik. Deze moeilijkheden kunnen worden opgelost door de waardering van arbeid en bijv. paarde-uren te variëren naar het jaargetijde.

4. Het bijzondere karakter van de kosten van de grond

Eén kostenelement verdient door het bijzondere karakter er van nog een nadere beschouwing, nl. de kosten van het gebruik van de grond. De waarde van de grond, of in het geval van pacht de pachtprijs, is in sterke mate afhankelijk van de rentabiliteit van de landbouwbedrijven en dus

ook van de prijzen van de landbouwproducten. In de kostprijsberekening kan men eventueel van de gegeven toestand uitgaan; bij de hantering van deze berekeningen voor de prijspolitiek evenwel niet. Men zou zonder twijfel in een prijsenspiraal verzeild raken. Indien immers ten gevolge van een gunstige rentabiliteit de koopprijzen van de grond en de pacht stijgen, zou dit in hogere kostprijzen van de producten resulteren en op zijn beurt weer tot bepaling van hogere prijzen der producten. Hierdoor zou de rentabiliteit opnieuw stijgen en de grondprijs en pachtprijs weer een impuls krijgen om in de hoogte te gaan.

De oplossing kan m.i. worden gevonden door de kosten van de grond te splitsen in twee groepen nl. in enerzijds uitgaven welke noodzakelijk zijn om de grond en de gebouwen in stand te houden en anderzijds het inkomensbestanddeel, de netto-rent, welke de grond ontvangt.

Onder de noodzakelijke uitgaven voor de instandhouding van grond en doelmatige gebouwen vallen m.i.:

- a. de kosten van verzekering, onderhoud en reparaties aan gebouwen en eventueel andere niet-eeuwigdurende kunstwerken,
- b. afschrijving van deze niet-eeuwigdurende kapitaalgoederen op basis van de vervangingswaarde,
- c. rente van deze niet-eeuwigdurende kapitaalgoederen om de voorwaarden voor herinvestering te vervullen,
- d. retributies aan publiekrechtelijke organen voor instandhouding van ontwatering of bewatering en wegen,
- e. belastingen op de grond en gebouwen, welke onafhankelijk zijn van veranderingen in de rentabiliteit van het bedrijf.

Met deze kosten behoort m.i. bij de prijzenpolitiek ten volle rekening te worden gehouden.

Met de netto-rent — het inkomensbestanddeel van de opbrengst van de grond — ligt de zaak anders. Een bepaalde netto-rent kan worden geaccepteerd, nl. tenminste de differentiële rent, welke de betere gronden hebben als de rent op de groep marginale bedrijven ongeveer nihil is. In Nederland ontwikkelt de politiek van minimumprijzen in deze richting. Men kan zelfs iets verder gaan en ook op deze marginale bedrijven nog een zekere netto-rent toestaan voor de prijzenpolitiek. De beslissing van welke basis men wil uitgaan, is in zekere mate arbitrair. Waar het op aankomt is evenwel, dat een stijging van landprijzen en pachten, voor zover die voortvloeit uit een stijging van de netto-rent, niet als een prijzenverhogende factor in de kostprijscalculatie voor de prijsbepaling wordt aanvaard. Het gevaar voor de spiraalbeweging in de prijzenpolitiek uit dezen hoofde is dan bezworen.

5. De invloed van de graad van intensiteit

Als een bezwaar tegen de kostprijsberekening wordt nog wel eens aangevoerd, dat in de regel slechts gemiddelde kostprijzen worden berekend, waarbij van een bepaalde intensiteit van de productie wordt uitgegaan. Het is nu onmiskenbaar, dat de intensiteit van de productie onder invloed staat van de hoogte van de prijzen. De tendentie is dus aanwezig dat de kostprijzen in zekere mate afhankelijk zijn van de prijzen van de producten in de jaren, waaraan de gegevens zijn ontleend. Voor een juiste interpretatie van de kostprijsberekening verdient het daarom ook aandacht bij de analyse van de input-output relaties verschillende intensiteitsgraden in beschouwing te nemen. Het is ongetwijfeld voor de prijs-

politiek nuttig te weten hoe deze input-output relaties liggen bij verschillende intensiteitsgraden. Hoewel het onderzoek in Holland zich wel in deze richting bezighoudt, bijv. in verband met stikstofbemesting op grasland en krachtvoerdersverbruik ten opzichte van de melkgift, valt op dit terrein nog veel te doen. Nauwe samenwerking met het zuiver technische landbouwkundige onderzoek is hiervoor een dringend vereiste. Eigenlijk is het economisch onderzoek overwegend een vanuit bepaalde gezichtspunten gericht technisch-landbouwkundig onderzoek.
